

Structural Analysis and Criminal Policy of Emerging Media Crimes in the Era of Artificial Intelligence: A Criminal Law Perspective

Ahmad Pour Ebrahim¹

Assistant Professor, Department of Law, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research paper Received: December 28, 2025 Revised: February 21, 2026 Accepted: March 23, 2026 Published: March 28, 2026 Keywords: Media criminal law, artificial intelligence, deepfake, fake news, network criminal liability	The transformation of AI-driven digital media has fundamentally reshaped traditional patterns of crime and criminal liability, giving rise to emerging media-related offenses such as fake news, deepfakes, and digital reputational harms. This study addresses the problem of redefining the elements of criminal responsibility within algorithmic media environments and assessing the adequacy of existing criminal law frameworks in responding to these developments. The research adopts a descriptive-analytical method based on library resources and comparative studies in media law and criminal law. Findings indicate that the networked structure of content dissemination, the role of algorithms, and indirect user participation undermine traditional models of criminal attribution, necessitating a shift from individual-based liability to network and structural liability. Moreover, digital platforms are not neutral intermediaries but active actors in amplifying harmful content. Consequently, classical ex-post criminal policies are insufficient, and preventive approaches, technological regulation, and algorithmic transparency are required. The study aims to provide an analytical framework for rethinking criminal liability in contemporary media environments and to propose hybrid approaches in criminal policy
QR Code	

Introduction:

The emergence of artificial intelligence has fundamentally transformed the digital media landscape and significantly altered the nature of communication, information production, and public interaction. Modern AI systems can generate realistic texts, images, audio, and videos with minimal human intervention, creating unprecedented opportunities for innovation while simultaneously facilitating new forms of criminal activity. Unlike conventional media crimes, AI-driven offenses often involve algorithmic decision-making, automated content generation, anonymous dissemination, and complex interactions between platforms and users.

Traditional criminal law has generally been designed to regulate offenses committed by identifiable individuals whose actions, intentions, and causal relationships can be clearly established. However, AI-powered media environments blur these distinctions by distributing responsibility among multiple actors, including content creators, platform operators, software developers, recommendation algorithms, and users themselves.

¹ Assistant Professor, Department of Law, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran

These developments raise fundamental questions regarding the effectiveness of existing criminal law and criminal policy in addressing emerging media crimes. Consequently, there is a growing need to reconsider traditional concepts of criminal responsibility and develop new legal frameworks capable of responding to the structural characteristics of AI-mediated offenses.

Research Question:

This study seeks to answer the following research questions:

- How has artificial intelligence transformed the structure of emerging media crimes?
- To what extent are traditional criminal liability frameworks capable of addressing AI-generated media offenses?
- What criminal policy approaches are most appropriate for regulating AI-driven digital media crimes while protecting both public interests and fundamental rights?

Research Hypothesis:

The central hypothesis of this study is that traditional criminal liability models are insufficient for addressing emerging media crimes generated within AI-based digital environments. The structural characteristics of algorithmic media require a transition from individual-centered criminal responsibility toward network-based and shared responsibility involving digital platforms, AI systems, developers, and users. Therefore, an effective criminal policy should combine criminal sanctions with preventive regulation, algorithmic transparency, platform accountability, and technological governance.

Methodology:

This research employs a descriptive-analytical methodology based primarily on library research, legal documents, scholarly literature, and comparative studies in criminal law, media law, and artificial intelligence governance. The study reviews contemporary legal scholarship concerning criminal responsibility, platform regulation, digital governance, and AI ethics.

The theoretical framework combines principles of criminal law with theories of network governance and platform responsibility. Rather than viewing criminal behavior solely as the product of individual misconduct, the study adopts a structural perspective in which digital platforms and algorithmic systems actively shape patterns of communication and criminal behavior. This interdisciplinary framework enables a more comprehensive understanding of how AI transforms the distribution of legal responsibility within digital media ecosystems.

Results and Discussion:

The findings indicate that artificial intelligence has fundamentally altered the structural characteristics of media crimes. Emerging offenses such as deepfakes, AI-generated misinformation, automated defamation, synthetic media manipulation, and algorithmically amplified harmful content differ substantially from traditional media crimes in both execution and legal attribution.

One significant finding is that digital platforms are no longer passive intermediaries. Recommendation algorithms influence visibility, dissemination, and amplification of harmful content, thereby contributing to criminal outcomes. Consequently, determining criminal responsibility becomes increasingly difficult when multiple actors—including AI systems—participate in producing harmful consequences.

The research also demonstrates that existing criminal law often relies upon concepts of intent, causation, and direct participation that may not adequately capture AI-assisted criminal

conduct. In algorithmic environments, harmful outcomes frequently emerge through cumulative interactions rather than deliberate actions by a single offender.

Another important finding concerns criminal policy. Reactive criminal justice approaches that rely exclusively on punishment after offenses occur are increasingly inadequate. Instead, preventive criminal policy should become a central component of legal regulation. Such policies include algorithmic auditing, transparency requirements, platform risk assessment, digital literacy initiatives, AI governance standards, and improved cooperation between regulators, technology companies, and judicial institutions.

Comparative legal developments further indicate that many jurisdictions are gradually introducing regulatory frameworks emphasizing platform accountability and AI governance rather than relying solely on criminal prosecution. These developments suggest an emerging shift toward hybrid regulatory models integrating criminal law with technological regulation.

Conclusion:

Artificial intelligence has transformed digital media into highly complex environments where traditional concepts of criminal responsibility face significant limitations. Emerging media crimes increasingly involve distributed actors, automated decision-making, and algorithmically mediated communication, making conventional individual-centered liability insufficient.

The findings support the hypothesis that criminal policy must evolve beyond purely punitive approaches toward integrated governance combining criminal law, technological regulation, preventive mechanisms, and platform accountability. Digital platforms should be recognized as influential actors whose algorithmic systems contribute to the dissemination and amplification of unlawful content.

Ultimately, effective regulation of AI-driven media crimes requires cooperation among legislators, judicial authorities, technology companies, and civil society. Future criminal policy should promote transparency, accountability, and technological innovation while simultaneously safeguarding freedom of expression, privacy, and other fundamental rights. Such an integrated approach provides a more sustainable legal framework for addressing emerging criminal challenges in the age of artificial intelligence.

Key Words:

Artificial Intelligence; Criminal Law; Media Crimes; Deepfake; Criminal Policy; Platform Liability; Algorithmic Governance; Digital Media.

تحلیل ساختاری و سیاست جنایی جرایم رسانه‌ای نوپدید در پرتو حقوق کیفری عصر هوش مصنوعی

احمد پور ابراهیم^۱^۱ استادیار گروه حقوق، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، رشت

چکیده	اطلاعات مقاله
تحول رسانه‌های دیجیتال مبتنی بر هوش مصنوعی، الگوهای سنتی جرم و مسئولیت کیفری را دستخوش تغییرات بنیادین کرده و زمینه ظهور جرایم رسانه‌ای نوپدید مانند اخبار جعلی، جعل عمیق و جرایم حیثیتی دیجیتال را فراهم ساخته است. مسئله اصلی این پژوهش، تبیین چگونگی بازتعریف عناصر مسئولیت کیفری در بستر رسانه‌های الگوریتمی و بررسی کفایت نظام‌های حقوق کیفری موجود در مواجهه با این تحولات است. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات تطبیقی در حوزه حقوق رسانه و حقوق کیفری انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ساختار شبکه‌ای انتشار محتوا، نقش الگوریتم‌ها و مشارکت غیرمستقیم کاربران موجب تضعیف الگوهای سنتی انتساب جرم شده و ضرورت گذار از مسئولیت فردمحور به مسئولیت شبکه‌ای و ساختاری را ایجاد کرده است. همچنین مشخص شد که پلتفرم‌های دیجیتال صرفاً واسطه‌های خنثی نیستند، بلکه در فرآیند تولید و تشدید آثار مجرمانه نقش فعال دارند. در نتیجه، سیاست جنایی کلاسیک مبتنی بر واکنش پسینی برای کنترل این نوع جرایم ناکافی بوده و نیازمند رویکردهای پیشگیرانه، تنظیم‌گری فناورانه و شفافیت الگوریتمی است. هدف این پژوهش ارائه چارچوبی تحلیلی برای بازاندیشی در مفاهیم مسئولیت کیفری در فضای رسانه‌ای نوین و پیشنهاد رویکردهای ترکیبی در سیاست جنایی است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۰۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸ صص: ۱-۲۵ واژگان کلیدی: حقوق کیفری رسانه، هوش مصنوعی، جعل عمیق، اخبار جعلی، مسئولیت کیفری شبکه‌ای

QR Code

^۱ استادیار گروه حقوق، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، رشت

مقدمه:

تحول نظام رسانه‌ای در عصر دیجیتال و گسترش فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی، ساختار تولید، انتشار و گردش اطلاعات را از یک الگوی خطی و قابل پیش‌بینی به زیست‌بومی پیچیده، شبکه‌ای و الگوریتم‌محور تبدیل کرده است. در این محیط نوین، رسانه دیگر صرفاً ابزار انتقال پیام نیست، بلکه به بازیگری فعال در تولید، بازسازی و هدایت ادراک عمومی تبدیل شده است. الگوریتم‌های هوشمند، سامانه‌های تولید خودکار محتوا و فناوری‌هایی نظیر جعل عمیق، امکان تولید انبوه محتوای متنی، صوتی و تصویری را با کمترین هزینه و بیشترین سرعت فراهم کرده‌اند؛ امری که مرز میان واقعیت و اطلاعات ساختگی را بیش از هر زمان دیگری مبهم ساخته است. به همین دلیل، بسیاری از مفروضات سنتی حقوق رسانه و حقوق کیفری در مواجهه با این تحولات، کارایی پیشین خود را از دست داده‌اند. در چنین شرایطی، جرایم رسانه‌ای نیز دستخوش دگرگونی ماهوی شده‌اند. اگر در گذشته بخش عمده جرایم رسانه‌ای در قالب نشر اکاذیب، افتراء، توهین یا انتشار مطالب مجرمانه توسط اشخاص یا مؤسسات رسانه‌ای تحقق می‌یافت، امروزه این جرایم در بستری متشکل از کاربران، سامانه‌های هوشمند، شبکه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های دیجیتال و الگوریتم‌های پیشنهاددهنده شکل می‌گیرند. سرعت فوق‌العاده انتشار محتوا، قابلیت بازتولید مستمر اطلاعات و امکان ناشناس ماندن مرتکبان، موجب شده است که شناسایی عامل جرم، احراز رابطه سببی و تعیین مسئولیت کیفری با پیچیدگی‌های بی‌سابقه‌ای مواجه شود.

از منظر حقوق کیفری، این تحولات پرسش‌های بنیادینی را مطرح ساخته است. آیا قواعد سنتی مسئولیت کیفری برای مواجهه با جرایم رسانه‌ای مبتنی بر هوش مصنوعی کفایت می‌کنند؟ مسئولیت کیفری در مواردی که تولید یا انتشار محتوای مجرمانه نتیجه تعامل انسان و سامانه‌های هوشمند است، چگونه باید توزیع شود؟ آیا می‌توان مسئولیت را صرفاً متوجه تولیدکننده محتوا دانست یا باید نقش پلتفرم‌ها، توسعه‌دهندگان سامانه‌های هوش مصنوعی و حتی طراحان الگوریتم‌ها نیز مورد توجه قرار گیرد؟ این پرسش‌ها نشان می‌دهد که حقوق کیفری رسانه ناگزیر از بازاندیشی در مفاهیمی مانند عنصر روانی، رابطه سببی، انتساب رفتار مجرمانه و قلمرو مسئولیت کیفری است. از سوی دیگر، سیاست جنایی سنتی که عمدتاً بر واکنش پس از وقوع جرم و اعمال ضمانت اجرای کیفری استوار است، در برابر جرایم رسانه‌ای نوین با محدودیت‌های جدی روبه‌رو شده است. در بسیاری از موارد، محتوای مجرمانه ظرف چند دقیقه میلیون‌ها بار مشاهده یا بازنشر می‌شود و آثار زیان‌بار آن پیش از هرگونه مداخله قضایی تثبیت می‌شود. از این رو، رویکردهای پیشگیرانه، تنظیم‌گری هوشمند، بهره‌گیری از فناوری‌های شناسایی محتوای مجرمانه و ایجاد سازوکارهای مسئولیت‌پذیری برای بازیگران مختلف فضای دیجیتال، به عنوان مکمل حقوق کیفری کلاسیک اهمیت فزاینده‌ای یافته‌اند. اهمیت این پژوهش از آن جهت است که جرایم رسانه‌ای نوپدید تنها امنیت اطلاعاتی جامعه را تهدید نمی‌کنند، بلکه اعتماد عمومی، اعتبار رسانه‌ها، امنیت روانی شهروندان، سلامت فرآیندهای تصمیم‌گیری عمومی و حتی مشروعیت نهادهای اجتماعی و سیاسی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. انتشار اخبار جعلی، تولید محتوای جعل عمیق، دستکاری ادراکی تصاویر و ویدئوها و سایر اشکال فریب رسانه‌ای، علاوه بر ایجاد خسارات فردی، می‌توانند نظم عمومی و امنیت اجتماعی را نیز با چالش مواجه سازند. از این منظر، مسئله اصلی صرفاً افزایش تعداد جرایم رسانه‌ای نیست، بلکه تغییر ماهیت حقیقت در فضای دیجیتال و دشوار شدن تشخیص اطلاعات معتبر از اطلاعات دستکاری شده است. بر همین اساس، پژوهش حاضر با تمرکز

بر تحولات ناشی از هوش مصنوعی در جرایم رسانه‌ای، درصدد است ضمن تحلیل چالش‌های نوظهور حقوق کیفری، میزان کارآمدی قواعد موجود را ارزیابی کرده و راهکارهایی برای ارتقای سیاست جنایی و انطباق نظام مسئولیت کیفری با اقتضائات رسانه‌های هوشمند ارائه دهد.

پیشینه تحقیق:

پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه جرایم رسانه‌ای، اخبار جعلی و مسئولیت ناشی از فناوری‌های نوین، هر یک بخشی از ابعاد این موضوع را بررسی کرده‌اند، اما هنوز مطالعه‌ای جامع که تأثیر هم‌زمان هوش مصنوعی بر تحول جرایم رسانه‌ای و چالش‌های سیاست کیفری را به‌صورت یکپارچه تحلیل کند، مشاهده نمی‌شود. در میان پژوهش‌های فارسی، ابراهیمی، محمودی و میری بالاجورشری (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی تطبیقی سیاست کیفری انتشار اطلاعات نادرست در رسانه‌های مجازی» سیاست‌های کیفری ایران و برخی نظام‌های حقوقی را در مقابله با انتشار اطلاعات نادرست مقایسه کرده و بر ضرورت بازنگری در ابزارهای کیفری متناسب با فضای مجازی تأکید کرده‌اند. خجیر و رسولی (۱۴۰۴) در مقاله «ظرفیت‌ها و چالش‌های استفاده از جعل عمیق در صنعت فیلم‌سازی با تأکید بر الزامات اخلاقی آن» ضمن تبیین قابلیت‌های فناوری جعل عمیق، مخاطرات اخلاقی و حقوقی این فناوری را بررسی کرده‌اند. خطیب‌زاده و حسینی (۱۴۰۴) در پژوهش «نقش راهبرد نشر اخبار جعلی در موبایل ژورنالیسم» به سازوکارهای انتشار اخبار جعلی در رسانه‌های همراه و آثار آن بر اعتماد عمومی پرداخته‌اند. همچنین روشندل اربطانی (۱۴۰۲) در مقاله «چالش اخبار جعلی و شبکه‌های اجتماعی» ابعاد اجتماعی و رسانه‌ای اخبار جعلی و نقش شبکه‌های اجتماعی در گسترش آن را مورد مطالعه قرار داده است. افزون بر این، محمدی، حسین‌زاده و میرشکاری (۱۴۰۳) در مقاله «چالش‌های حقوقی حق جلوت در پرتو هوش مصنوعی» آثار هوش مصنوعی بر حقوق شخصیت و حمایت از تصویر و هویت افراد را بررسی کرده‌اند که بخشی از پیامدهای حقوقی فناوری‌های رسانه‌ای نوین را تبیین می‌کند. در مطالعات خارجی نیز، Bezerra و Brisola (۲۰۱۸) با تفکیک مفهومی میان اطلاعات نادرست، اطلاعات گمراه‌کننده و اخبار جعلی، چارچوب نظری مناسبی برای تحلیل پدیده فیک‌نیوز ارائه کرده‌اند. Lima (۲۰۱۹) در پژوهش خود مسئولیت کیفری ناشی از انتشار اخبار جعلی در شبکه‌های اجتماعی را بررسی کرده و چالش‌های انتساب مسئولیت در فضای دیجیتال را تحلیل نموده است. Fischborn (۲۰۲۱) نیز به ظرفیت قواعد حقوق کیفری برای مقابله با انتشار اخبار جعلی پرداخته و کاستی‌های قوانین موجود را مورد ارزیابی قرار داده است. همچنین D'Urso (۲۰۲۲) آثار انتشار اخبار جعلی بر فرآیندهای انتخاباتی و امنیت دموکراتیک را بررسی کرده و بر لزوم اتخاذ سیاست‌های کیفری و تنظیمی متناسب با تحولات فناوری تأکید نموده است. بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که اگرچه پژوهش‌های متعددی درباره اخبار جعلی، جعل عمیق، مسئولیت کیفری انتشار اطلاعات نادرست یا برخی آثار حقوقی هوش مصنوعی انجام شده است، اما تاکنون پژوهشی که به‌طور هم‌زمان تحول جرایم رسانه‌ای ناشی از هوش مصنوعی، چالش‌های انتساب مسئولیت کیفری، ناکارآمدی قواعد سنتی حقوق کیفری و الزامات سیاست جنایی نوین را در یک چارچوب تحلیلی منسجم بررسی کند، کمتر مشاهده می‌شود. خلأ یادشده، ضرورت انجام پژوهش حاضر را آشکار می‌سازد.

۱. مبانی مفهومی حقوق رسانه و نسبت آن با آزادی بیان و نظم عمومی

حقوق رسانه در نظام حقوقی معاصر به‌عنوان یک حوزه میان‌رشته‌ای شناخته می‌شود که از تلاقی حقوق اساسی، حقوق کیفری و حقوق ارتباطات شکل گرفته و به‌تدریج از چارچوب رسانه‌های سنتی فراتر رفته است. در این رویکرد، رسانه صرفاً ابزار انتقال پیام نیست، بلکه ساختاری برای تولید معنا و شکل‌دهی به افکار عمومی محسوب می‌شود و همین تحول، ماهیت تنظیم‌گری

حقوقی را نیز دگرگون کرده است (فقیه حبیبی و صفایی‌فر، ۱۳۹۳: ۹۲). در این ساختار، آزادی بیان یکی از حقوق بنیادین است که در عین اهمیت، هیچ‌گاه به صورت مطلق پذیرفته نشده و همواره در معرض محدودیت‌های حقوقی قرار دارد. این محدودیت‌ها عمدتاً با هدف جلوگیری از اضرار به غیر، حفظ حیثیت اشخاص و صیانت از نظم اجتماعی اعمال می‌شوند و در قالب ضمانت‌اجراهای کیفری مانند افترا و نشر اکاذیب نمود پیدا می‌کنند (بادینی، ۱۳۸۳: ۷۴). نظم عمومی در حوزه رسانه مفهومی فراتر از جلوگیری از آشوب اجتماعی دارد و شامل حفظ امنیت روانی جامعه، جلوگیری از انتشار اطلاعات مخرب و تضمین اعتماد عمومی به جریان اطلاعات است. این مفهوم در عمل مبنای اصلی مداخله دولت در تنظیم جریان رسانه‌ای و توجیه محدودسازی برخی اشکال آزادی بیان محسوب می‌شود (محمدی، ۱۳۸۳: ۳۴۱). تعارض میان آزادی بیان و نظم عمومی در حقوق رسانه یک تعارض ساختاری و دائمی است که از ماهیت دوگانه رسانه ناشی می‌شود؛ رسانه هم ابزار تحقق آزادی‌های ارتباطی است و هم می‌تواند به ابزار تهدید حقوق بنیادین تبدیل شود. به همین دلیل، نظام حقوقی ناگزیر به ایجاد توازن میان این دو ارزش بنیادین از طریق ابزارهای مدنی، اداری و کیفری است (فقیه حبیبی و صفایی‌فر، ۱۳۹۳: ۹۷). در تحلیل سیاست جنایی، مداخله کیفری در حوزه رسانه زمانی توجیه‌پذیر است که سایر ابزارهای حقوقی مانند مسئولیت مدنی یا سازوکارهای تنظیم‌گری اداری توان کنترل آثار زیان‌بار انتشار محتوا را نداشته باشند. این وضعیت نشان می‌دهد حقوق رسانه به سمت یک نظام ترکیبی حرکت کرده که در آن هم آزادی بیان حفظ می‌شود و هم امکان مداخله محدود و هدفمند دولت وجود دارد.

تحول رسانه در بستر دیجیتال موجب گذار از ساختارهای نهادی متمرکز به شبکه‌های توزیع‌شده و داده‌محور شده است؛ به گونه‌ای که کاربران خود به تولیدکنندگان اصلی محتوا تبدیل شده‌اند و مرز میان تولید، توزیع و مصرف اطلاعات تا حد زیادی از بین رفته است. این وضعیت باعث افزایش پیچیدگی در شناسایی مسئولیت حقوقی شده و مفهوم «کنشگر رسانه‌ای» را از نهادها به افراد و حتی سامانه‌های خودکار توسعه داده است. در این ساختار نوین، پدیده «بحران انتساب» به یکی از مسائل کلیدی حقوق رسانه تبدیل شده است؛ زیرا تعیین فاعل مسئول در زنجیره انتشار محتوا در محیط‌های شبکه‌ای با دشواری‌های جدی مواجه است. در بسیاری از موارد، محتوا نه به صورت مستقیم بلکه از طریق بازنشرهای زنجیره‌ای و الگوریتمی منتشر می‌شود و همین امر، تحلیل عنصر مادی رفتار مجرمانه را پیچیده‌تر می‌سازد. از منظر حقوقی، پلتفرم‌های دیجیتال دیگر صرفاً نقش واسطه بی طرف را ایفا نمی‌کنند، بلکه در فرآیند اولویت‌بندی، پیشنهاد و حتی تقویت انتشار محتوا نقش فعال دارند. این نقش ساختاری موجب شده است که مسئولیت حقوقی آن‌ها از حالت سستی خارج شده و به سمت مسئولیت مبتنی بر «کنترل و تأثیرگذاری» حرکت کند، به ویژه در مواردی که انتشار اطلاعات نادرست یا آسیب‌زا رخ می‌دهد (Brisola & Bezerra, 2018: 3324). در حوزه سیاست جنایی، مسئله انتشار اطلاعات نادرست و اخبار جعلی به عنوان یکی از چالش‌های نوظهور جرم‌انگاری مطرح شده است که مستقیماً با امنیت روانی جامعه و ثبات افکار عمومی ارتباط دارد. تجربه تطبیقی نشان می‌دهد که گسترش این نوع محتوا می‌تواند حتی بر فرآیندهای دموکراتیک مانند انتخابات نیز تأثیرگذار باشد و به همین دلیل، رویکردهای کیفری و تنظیم‌گرانه در این حوزه توسعه یافته‌اند (D'Urso, 2022: 5). در نهایت، تحلیل‌های جرم‌شناختی نشان می‌دهد که گسترش اطلاعات جعلی در شبکه‌های اجتماعی نه یک رفتار منفرد، بلکه یک پدیده ساختاری و شبکه‌ای است که از طریق الگوریتم‌ها و تعاملات اجتماعی تشدید می‌شود. این وضعیت موجب شده است که حقوق رسانه ناگزیر به حرکت به سمت مدل‌های پیشگیرانه و مبتنی بر ریسک در کنترل محتوای دیجیتال باشد.

۲. دگرذیسی ساختار رسانه در بستر دیجیتال و حکمرانی داده

گذار از رسانه‌های سنتی به محیط‌های دیجیتال موجب تغییر بنیادین در منطق تولید و توزیع محتوا شده است؛ به گونه‌ای که رسانه از ساختار خطی و نهادی به یک شبکه غیرمتمرکز و تعاملی تبدیل شده است. در این وضعیت، کاربر هم‌زمان نقش مخاطب و تولیدکننده را ایفا می‌کند و همین امر، ساختار سنتی مسئولیت در حقوق رسانه را با چالش‌های جدی مواجه کرده است و مفهوم انتساب رفتار را پیچیده‌تر ساخته است (فقیه حبیبی و صفایی فر، ۱۳۹۳: ۹۲). در فضای جدید رسانه‌ای، داده به عنصر محوری قدرت تبدیل شده و کنترل رسانه‌ای بیشتر از طریق مدیریت جریان داده و تنظیم دسترسی به اطلاعات اعمال می‌شود. در این چارچوب، حکمرانی رسانه‌ای به جای تمرکز بر محتوا، بر زیرساخت‌های توزیع و الگوریتم‌های هدایت اطلاعات متمرکز شده است که نشان‌دهنده تغییر ماهیت قدرت در فضای دیجیتال است. پلتفرم‌های دیجیتال در این ساختار دیگر صرفاً نقش واسطه ندارند، بلکه به بازیگران فعال در شکل‌دهی افکار عمومی تبدیل شده‌اند. این پلتفرم‌ها از طریق الگوریتم‌های پیشنهاددهنده و رتبه‌بندی محتوا، تعیین می‌کنند چه اطلاعاتی بیشتر دیده شود و همین امر نقش آن‌ها را از یک ارائه‌دهنده خدمات فنی به یک کنشگر اثرگذار ارتقا داده است (Brisola & Bezerra, 2018: 24). در نتیجه این تحول، مفهوم تنظیم‌گری نیز دچار تغییر شده و از کنترل پسینی محتوا به سمت تنظیم‌گری پیشینی و مبتنی بر مدیریت ریسک حرکت کرده است. این رویکرد تلاش دارد پیش از وقوع آسیب، از طریق کنترل جریان داده و نظارت بر سازوکارهای انتشار، از بروز آثار زیان‌بار جلوگیری کند (D'Urso, 2022: 6). در نهایت، شفافیت الگوریتمی به یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوق رسانه تبدیل شده است؛ زیرا نبود شفافیت در نحوه رتبه‌بندی محتوا می‌تواند منجر به جهت‌دهی پنهان افکار عمومی و ایجاد تبعیض اطلاعاتی شود. به همین دلیل، ادبیات نوین حقوق رسانه بر ضرورت نظارت حقوقی بر الگوریتم‌ها تأکید ویژه دارد (Lima, 2019: 118).

در محیط رسانه‌ای نوین، انتساب مسئولیت حقوقی به اشخاص حقیقی یا حقوقی با پیچیدگی‌های مضاعف مواجه شده است؛ زیرا فرآیند انتشار محتوا غالباً در قالب زنجیره‌ای از بازشرها، اشتراک‌گذاری‌ها و پردازش‌های الگوریتمی صورت می‌گیرد. این وضعیت باعث شده است که مفهوم «فاعل واحد» در حقوق رسانه تضعیف شده و جای خود را به الگوهای چندعاملی بدهد که در آن نقش هر بازیگر باید بر اساس میزان اثرگذاری او سنجیده شود. از منظر حقوق کیفری، این تحول موجب بازتعریف عنصر مادی رفتار مجرمانه در جرایم رسانه‌ای شده است؛ زیرا رفتار مجرمانه دیگر صرفاً به تولید اولیه محتوا محدود نیست، بلکه شامل تقویت، الگوسازی و تسهیل انتشار نیز می‌شود. در چنین شرایطی، مسئولیت کیفری می‌تواند به بازیگران واسطه نیز تسری یابد، به‌ویژه زمانی که نقش آن‌ها در گسترش محتوای زیان‌بار قابل توجه باشد (فقیه حبیبی و صفایی فر، ۱۳۹۳: ۱۰۴). در این میان، الگوریتم‌های توصیه‌گر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای شکل‌دهی به جریان اطلاعات مطرح هستند که بدون دخالت مستقیم انسان، بر اساس داده‌های رفتاری کاربران، محتوا را اولویت‌بندی می‌کنند. این سازوکارها اگرچه با هدف بهینه‌سازی تجربه کاربری طراحی شده‌اند، اما در عمل می‌توانند موجب تقویت انتشار اطلاعات نادرست یا محتوای آسیب‌زا شوند (Brisola & Bezerra, 2018: 26). از منظر سیاست جنایی، این وضعیت باعث شده است که رویکرد صرفاً واکنشی در قبال جرایم رسانه‌ای ناکافی تلقی شود و ضرورت حرکت به سمت سیاست‌های پیشگیرانه مبتنی بر تحلیل داده و ریسک مورد تأکید قرار گیرد. در این رویکرد، تمرکز بر پیشگیری از وقوع جرم از طریق کنترل ساختارهای انتشار و نظارت بر جریان اطلاعات است در نهایت، یکی از چالش‌های اساسی در حکمرانی رسانه‌ای نوین، تعیین حدود مسئولیت پلتفرم‌ها در قبال محتوای تولیدشده توسط کاربران است؛ زیرا این پلتفرم‌ها هم‌زمان نقش زیرساخت فنی و نقش تنظیم‌گر غیررسمی را ایفا می‌کنند. این دوگانگی نقش، نظام حقوقی را با ضرورت بازتعریف معیارهای مسئولیت مواجه ساخته است.

۳. مبانی سیاست جنایی تقنینی در جرم‌انگاری رفتارهای رسانه‌ای

سیاست جنایی تقنینی در حوزه رسانه بر این فرض استوار است که گردش آزاد اطلاعات، هرچند یک ارزش بنیادین محسوب می‌شود، اما در صورت فقدان ضابطه‌مندی می‌تواند به تهدیدی برای نظم عمومی و حقوق اشخاص تبدیل شود. از این منظر، جرم‌انگاری در حوزه رسانه نه یک ابزار سرکوب، بلکه سازوکاری برای مدیریت تعارض میان آزادی بیان و حقوق بنیادین دیگران تلقی می‌شود. این رویکرد در ادبیات حقوق کیفری معاصر، به‌ویژه در مواجهه با جرایم نوپدید رسانه‌ای، جایگاه پررنگی یافته است. در سطح نظری، سیاست جنایی رسانه‌ای بر اصل حداقل‌گرایی کیفری و ضرورت محوری استوار است؛ به این معنا که مداخله کیفری تنها زمانی توجیه‌پذیر است که سایر ابزارهای حقوقی مانند مسئولیت مدنی یا سازوکارهای اداری ناکارآمد باشند. این اصل به‌ویژه در حوزه رسانه اهمیت دارد، زیرا جرم‌انگاری گسترده می‌تواند منجر به اثر بازدارنده بر آزادی بیان و گردش اطلاعات شود. از منظر تطبیقی، تجربه نظام‌های حقوقی نشان می‌دهد که جرم‌انگاری رفتارهای رسانه‌ای عمدتاً در دو محور اصلی متمرکز است: حمایت از حیثیت اشخاص و حفظ امنیت عمومی. این دو محور در بسیاری از نظام‌ها به‌عنوان مبنای مداخله کیفری در انتشار محتواهای آسیب‌زا یا کاذب مورد استفاده قرار گرفته‌اند و مبنای توسعه جرایم نوین رسانه‌ای شده‌اند. در سطح کارکردی، سیاست جنایی در حوزه رسانه با مسئله پیشگیری از جرم نیز پیوند مستقیم دارد. به این معنا که هدف صرفاً واکنش به رفتار مجرمانه پس از وقوع نیست، بلکه کنترل ساختارهای تولید و انتشار محتوا برای کاهش احتمال وقوع جرم در فضای دیجیتال نیز مدنظر قرار می‌گیرد. این رویکرد در سال‌های اخیر با گسترش فناوری‌های ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی اهمیت بیشتری یافته است. در نهایت، یکی از چالش‌های اساسی در سیاست جنایی رسانه‌ای، تعیین مرز میان نقد مشروع و رفتار مجرمانه است؛ زیرا مرز میان آزادی بیان و افعال مجرمانه در فضای رسانه‌ای بسیار باریک و سیال است. همین مسئله موجب شده است که نظام‌های حقوقی به‌سمت تدوین معیارهای دقیق‌تر برای تشخیص رفتار مجرمانه در حوزه رسانه حرکت کنند (Brisola & Bezerra, 2018: 28).

در فضای رسانه‌ای دیجیتال، توسعه ابزارهای ارتباطی و افزایش سرعت انتشار اطلاعات باعث شده است که الگوهای سنتی کنترل جرم کارایی پیشین خود را از دست بدهند. در این وضعیت، قانون‌گذار با چالشی جدی در خصوص تعیین دامنه جرم‌انگاری مواجه است، زیرا هرگونه توسعه نامتناسب در حوزه کیفری می‌تواند منجر به محدودسازی غیرضروری جریان آزاد اطلاعات شود. این مسئله به‌ویژه در جرایم مرتبط با محتواهای دیجیتال اهمیت مضاعف پیدا می‌کند (بادینی، ۱۳۸۳: ۷۹). از منظر نظریه‌های نوین سیاست جنایی، تأکید بر رویکرد پیشگیرانه به‌جای رویکرد صرفاً سرکوب‌گرانه به‌عنوان یک اصل اساسی مطرح شده است. در این چارچوب، هدف حقوق کیفری تنها مجازات رفتار مجرمانه نیست، بلکه کاهش احتمال وقوع جرم از طریق تنظیم ساختارهای اجتماعی و رسانه‌ای نیز دنبال می‌شود. این تغییر رویکرد در مواجهه با جرایم رسانه‌ای به‌وضوح قابل مشاهده است (فقیه حبیبی و صفایی فر، ۱۳۹۳: ۱۰۰). در تحلیل تطبیقی، مشاهده می‌شود که نظام‌های حقوقی مختلف در مواجهه با انتشار محتوای آسیب‌زا، به‌سمت ترکیب ابزارهای کیفری و تنظیم‌گری غیرکیفری حرکت کرده‌اند. این ترکیب نشان‌دهنده پذیرش این واقعیت است که جرم‌انگاری به‌تنهایی قادر به کنترل کامل پدیده‌های رسانه‌ای نیست و نیازمند حمایت سایر ابزارهای حقوقی و فناورانه است. در سطح اجرایی، یکی از چالش‌های مهم سیاست جنایی رسانه‌ای، دشواری در اثبات عنصر روانی جرایم مرتبط با محتوا است. در بسیاری از موارد، تشخیص قصد مجرمانه در انتشار اطلاعات، به‌ویژه در محیط‌های شبکه‌ای، با ابهام همراه

است و همین امر موجب پیچیدگی در اعمال ضمانت‌اجراهای کیفری می‌شود. در نهایت، گسترش پلتفرم‌های دیجیتال و نقش فزاینده آن‌ها در هدایت افکار عمومی، ضرورت بازنگری در معیارهای مسئولیت کیفری را تقویت کرده است. این وضعیت موجب شده است که برخی نظام‌های حقوقی به سمت توسعه مسئولیت‌های مبتنی بر نقش و تأثیر حرکت کنند تا بتوانند پاسخ مناسبی به پیچیدگی‌های جدید رسانه‌ای ارائه دهند.

۴. تحلیل عناصر مسئولیت کیفری در جرایم رسانه‌ای نوپدید

مسئولیت کیفری در جرایم رسانه‌ای نوپدید بر مبنای سه عنصر کلاسیک قانون کیفری یعنی عنصر قانونی، مادی و روانی تحلیل می‌شود، اما در بستر رسانه‌های دیجیتال، هر سه عنصر با بازتعریف مفهومی مواجه شده‌اند. در عنصر قانونی، توسعه فناوری باعث شده است که قانون‌گذار با پدیده‌هایی مواجه شود که پیش‌تر در نظام تقنینی پیش‌بینی نشده بودند، از جمله انتشار الگوریتمی محتوا و تولید خودکار داده‌های رسانه‌ای. این وضعیت، ضرورت تفسیر پویا از نصوص کیفری را افزایش داده است (فقیه حبیبی و صفایی فر، ۱۳۹۳: ۹۹). در عنصر مادی، رفتار مجرمانه دیگر محدود به تولید مستقیم محتوا نیست، بلکه شامل بازنشر، تقویت، جهت‌دهی و حتی فراهم‌سازی بستر انتشار نیز می‌شود. در این چارچوب، رفتارهای غیرمستقیم نیز می‌توانند واجد وصف کیفری شوند، مشروط بر اینکه رابطه سببیت میان فعل و نتیجه زیان‌بار قابل احراز باشد. این توسعه مفهومی موجب گسترش دامنه مسئولیت کیفری در فضای رسانه‌ای شده است (بادینی، ۱۳۸۳: ۸۱). در عنصر روانی، احراز قصد مجرمانه در جرایم رسانه‌ای با دشواری‌های جدی مواجه است؛ زیرا بسیاری از کنش‌ها در فضای دیجیتال بدون آگاهی کامل از آثار گسترده انتشار محتوا انجام می‌شوند. به همین دلیل، تحلیل قصد در این حوزه نیازمند توجه به قرائن رفتاری، الگوهای تکرار و میزان آگاهی مرتکب از اثرات محتوا است. از منظر حقوق تطبیقی، برخی نظام‌های حقوقی در مواجهه با این چالش‌ها به سمت پذیرش مسئولیت مبتنی بر بی‌احتیاطی یا تقصیر سنگین در حوزه رسانه حرکت کرده‌اند تا خلأهای ناشی از دشواری اثبات قصد را جبران کنند. این رویکرد به‌ویژه در جرایم مرتبط با انتشار اطلاعات نادرست و محتوای آسیب‌زا مشاهده می‌شود. (Akhyar, 2023, 47) در نهایت، عنصر سببیت در جرایم رسانه‌ای یکی از پیچیده‌ترین عناصر مسئولیت کیفری محسوب می‌شود؛ زیرا انتشار محتوا در فضای شبکه‌ای معمولاً نتیجه یک زنجیره از اقدامات متعدد است. این وضعیت باعث شده است که تحلیل سببیت در حقوق رسانه به سمت مدل‌های چندعاملی و غیرخطی حرکت کند.

در فضای رسانه‌ای دیجیتال، عنصر قانونی در بسیاری از موارد با «تاخر تقنینی» مواجه است؛ به این معنا که رفتارهای مجرمانه پیش از آنکه در قانون به صراحت جرم‌انگاری شوند، در عمل شکل گرفته و گسترش یافته‌اند. این وضعیت موجب شده است که قانون‌گذار ناچار به استفاده از عناوین کلی و تفسیری برای پوشش رفتارهای نوپدید رسانه‌ای باشد. در چنین شرایطی، اصل قانونی بودن جرم و مجازات با چالش‌های تفسیری جدی روبه‌رو می‌شود (میلانی و توسلی، ۱۳۹۴: ۱۰۱). در حوزه عنصر مادی، توسعه فناوری‌های ارتباطی باعث شده است که رفتارهای مجرمانه در قالب‌های غیرمستقیم و چندلایه بروز پیدا کنند. برای مثال، یک کاربر ممکن است بدون تولید مستقیم محتوا، صرفاً از طریق بازنشر یا تقویت الگوریتمی، در گسترش یک محتوای زیان‌بار نقش ایفا کند. این مسئله موجب شده است که مرز میان رفتار فعال و منفعل در حقوق کیفری رسانه‌ای تضعیف شود (Lima, 2019: 119). در عنصر روانی، یکی از چالش‌های اساسی، تفکیک میان «علم به نتیجه» و «قصد نتیجه» است؛ زیرا بسیاری از کنشگران رسانه‌ای در فضای دیجیتال از گستره اثرگذاری رفتار خود آگاهی کامل ندارند. این موضوع به‌ویژه در انتشار اطلاعات نادرست یا محتوای حساس، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و موجب توسعه رویکردهای مبتنی بر تقصیر در تحلیل مسئولیت کیفری شده است (Fischborn, 2021: 3). در تحلیل تطبیقی، نظام‌های حقوقی مختلف برای حل مشکل اثبات عنصر روانی، به سمت معیارهای عینی مانند «رفتار متعارف کاربر آگاه» یا «استاندارد احتیاط معقول» حرکت کرده‌اند. این رویکرد تلاش می‌کند

میان آزادی بیان و ضرورت کنترل محتوای زبان‌بار تعادل برقرار کند و از گسترش بی‌رویه مسئولیت کیفری جلوگیری نماید. در نهایت، در بحث سببیت، فضای رسانه‌ای دیجیتال موجب ایجاد زنجیره‌های پیچیده علیت شده است که در آن یک محتوا می‌تواند از طریق بازنشرهای متعدد و تعاملات الگوریتمی به نتایج گسترده و غیرقابل پیش‌بینی منجر شود. همین ویژگی باعث شده است که تحلیل سببیت در حقوق کیفری رسانه به سمت مدل‌های شبکه‌ای و غیرخطی حرکت کند که در آن نقش هر کنشگر بر اساس میزان اثرگذاری واقعی او سنجیده می‌شود (Brisola & Bezerra, 2018: 29).

۵. مسئولیت کیفری در جرایم رسانه‌ای نوپدید

مسئولیت کیفری در حوزه رسانه‌های دیجیتال بر بازتعریف مفاهیم کلاسیک حقوق کیفری در بستر فناوری‌های نوین استوار است؛ به گونه‌ای که عناصر سنتی جرم دیگر به صورت خطی و ساده قابل اعمال نیستند. در این حوزه، رسانه نه صرفاً ابزار ارتکاب جرم، بلکه بستر تولید، تشدید و توزیع رفتار مجرمانه محسوب می‌شود و همین امر موجب توسعه دامنه مسئولیت کیفری به کنشگران مستقیم و غیرمستقیم شده است. این تحول در تحلیل جرایم رسانه‌ای، به‌ویژه در فضای شبکه‌های اجتماعی، اهمیت بنیادین دارد (فقیه حبیبی و صفایی‌فر، ۱۳۹۳: ۹۹). در عنصر قانونی مسئولیت کیفری، با پدیده «تاخر تقنینی» مواجه هستیم؛ یعنی قانون‌گذار غالباً پس از ظهور رفتارهای مجرمانه نوپدید وارد عمل می‌شود و ناچار است از عناوین کلی یا تفسیری برای پوشش این رفتارها استفاده کند. این وضعیت موجب افزایش نقش قاضی در تفسیر قانون و گسترش احتمالی دامنه جرم‌انگاری می‌شود که می‌تواند با اصل قانونی بودن جرم و مجازات در تعارض ظاهری قرار گیرد (میلانی و توسلی، ۱۳۹۴: ۱۰۳). در عنصر مادی، رفتار مجرمانه در رسانه‌های دیجیتال از حالت مستقیم خارج شده و به اشکال غیرمستقیم مانند بازنشر، لایک، تقویت الگوریتمی و تسهیل انتشار گسترش یافته است. در این چارچوب، حتی رفتارهایی که در ظاهر غیرمجرمانه هستند می‌توانند در صورت ایجاد اثر مجرمانه قابل انتساب کیفری تلقی شوند، به شرط وجود رابطه سببیت مؤثر میان رفتار و نتیجه (Lima, 2019: 119). در عنصر روانی، چالش اصلی در جرایم رسانه‌ای، اثبات سوءنیت در محیطی است که کنشگران غالباً از گستره اثرگذاری رفتار خود آگاهی کامل ندارند. این وضعیت موجب شده است که برخی نظام‌های حقوقی به سمت پذیرش درجاتی از تقصیر یا بی‌احتیاطی سنگین در تحلیل مسئولیت کیفری حرکت کنند تا خلأهای اثباتی جبران شود. در نهایت، در بحث سببیت، ساختار شبکه‌ای انتشار محتوا باعث شده است که رابطه علیت از حالت خطی خارج شده و به یک زنجیره پیچیده و چندعاملی تبدیل شود. در چنین شرایطی، تحلیل نقش هر کنشگر نیازمند ارزیابی میزان اثرگذاری واقعی او در گسترش محتوای مجرمانه است. در محیط رسانه‌ای دیجیتال، یکی از مسائل اساسی در مسئولیت کیفری، بازتعریف مرز میان «رفتار مجرمانه فعال» و «رفتار تسهیل‌گرانه غیرمستقیم» است. در بسیاری از موارد، کنشگر نه تولیدکننده مستقیم محتواست و نه هدف‌گذاری مجرمانه اولیه دارد، اما با مشارکت در فرآیند بازنشر یا تقویت دیده‌شدن محتوا، در تحقق نتیجه مجرمانه نقش مؤثر ایفا می‌کند. این وضعیت موجب گسترش تحلیل‌های مبتنی بر مشارکت غیرمستقیم در جرم شده و دامنه انتساب کیفری را توسعه داده است (بادینی، ۱۳۸۳: ۸۲). از منظر حقوق کیفری تطبیقی، گسترش جرایم مرتبط با اطلاعات نادرست و محتوای آسیب‌زا باعث شده است که نظام‌های حقوقی به سمت پذیرش مسئولیت کیفری برای رفتارهای «غیرتولیدی اما اثرگذار» حرکت کنند. در این رویکرد، معیار اصلی نه تولید محتوا، بلکه میزان تأثیر در انتشار و تشدید اثرات آن است. این تغییر پارادایم نشان‌دهنده گذار از جرم‌انگاری مبتنی بر فعل مستقیم به جرم‌انگاری مبتنی بر اثر است (Fischborn, 2021: 4). در حوزه عنصر روانی، یکی از پیچیده‌ترین

مسائل، تشخیص مرز میان آگاهی از احتمال وقوع نتیجه و پذیرش آگاهانه آن است. در بسیاری از کنش‌های رسانه‌ای، کاربران با علم ناقص یا حداقلی اقدام به انتشار محتوا می‌کنند، اما در عین حال، اثرات گسترده رفتار خود را پیش‌بینی نمی‌کنند. همین امر موجب شده است که در برخی تحلیل‌ها، استانداردهای عینی‌تری برای سنجش قصد یا تقصیر در نظر گرفته شود. / در سطح نظریه‌های مسئولیت کیفری، برخی رویکردهای نوین بر مفهوم «مسئولیت مبتنی بر نقش» تأکید دارند؛ به این معنا که جایگاه فرد در زنجیره انتشار محتوا و میزان اثرگذاری او بر نتیجه، معیار اصلی انتساب کیفری است. این رویکرد تلاش می‌کند محدودیت‌های تحلیل‌های سنتی مبتنی بر قصد مستقیم را در فضای پیچیده شبکه‌ای جبران کند و عدالت کیفری را با واقعیت فناوری هماهنگ سازد. در نهایت، مسئله الگوریتم‌ها به عنوان کنشگران غیرانسانی در فرآیند انتشار محتوا، چالش جدیدی برای مسئولیت کیفری ایجاد کرده است. هرچند این سامانه‌ها فاقد اراده کیفری هستند، اما نقش آن‌ها در تقویت، فیلتر یا اولویت‌بندی محتوا می‌تواند به‌طور غیرمستقیم در تحقق نتایج مجرمانه مؤثر باشد. این وضعیت موجب شده است که بحث درباره مسئولیت کیفری توسعه‌دهندگان و مدیران پلتفرم‌ها به یکی از محورهای اصلی حقوق رسانه تبدیل شود.

۶. نقش پلتفرم‌ها و واسطه‌های دیجیتال در مسئولیت کیفری رسانه‌ای

در نظام رسانه‌ای دیجیتال، پلتفرم‌ها از جایگاه صرفاً زیرساختی خارج شده و به عناصر تعیین‌کننده در شکل‌گیری، جهت‌دهی و شدت بخشی به جریان اطلاعات تبدیل شده‌اند. این تحول باعث شده است که فرض «بی‌طرفی واسطه‌ها» به عنوان یک اصل کلاسیک در حقوق ارتباطات مورد بازنگری قرار گیرد؛ زیرا عملکرد این نهادها دیگر محدود به انتقال محتوا نیست، بلکه شامل اولویت‌بندی، فیلترسازی، پیشنهاددهی و تقویت انتشار نیز می‌شود. چنین کارکردی عملاً آن‌ها را در موقعیت اثرگذاری مستقیم بر تحقق نتایج مجرمانه قرار می‌دهد (Brisola & Bezerra, 2018: 3324). در این چارچوب، مسئله اصلی در تحلیل کیفری پلتفرم‌ها، تعیین حدود «مداخله مؤثر» در زنجیره انتشار محتواست. پلتفرم ممکن است تولیدکننده مستقیم محتوا نباشد، اما از طریق طراحی معماری اطلاعات و الگوریتم‌های توصیه‌گر، نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان دیده‌شدن و گسترش آن ایفا می‌کند. این نقش غیرمستقیم اما ساختاری، موجب شده است که مفهوم مشارکت در جرم در حقوق کیفری رسانه‌ای توسعه یابد و از الگوهای سنتی فراتر رود. از منظر تحلیل رفتار مجرمانه، یکی از مهم‌ترین تحولات، شناسایی نقش «کنترل فناوریانه» به عنوان جایگزین یا مکمل رفتار انسانی مستقیم است. در بسیاری از موارد، تصمیمات الگوریتمی بدون مداخله لحظه‌ای انسان اتخاذ می‌شوند، اما اثرات آن‌ها در سطح اجتماعی قابل توجه است. همین امر موجب شده است که برخی تحلیل‌ها، مسئولیت را نه صرفاً به فاعل انسانی، بلکه به ساختار مدیریتی و طراحی سیستم نیز تسری دهند. در سطح سیاست جنایی، این وضعیت منجر به شکل‌گیری رویکردی شده است که در آن مسئولیت پلتفرم‌ها بر اساس میزان «توان پیشگیری» و «قدرت کنترل» آن‌ها ارزیابی می‌شود. به این معنا که هرچه ظرفیت فنی و سازمانی یک پلتفرم برای جلوگیری از انتشار محتوای مجرمانه بیشتر باشد، انتظار حقوقی از آن نیز افزایش می‌یابد و در صورت قصور، امکان انتساب مسئولیت تقویت می‌شود. در نهایت، یکی از مسائل بنیادین در این حوزه، تعامل میان آزادی کسب و کار دیجیتال و ضرورت کنترل محتوای مجرمانه است. پلتفرم‌ها از یک سو به عنوان بازیگران اقتصادی و فناوریانه نیازمند آزادی عمل هستند و از سوی دیگر، به دلیل نقش ساختاری در انتشار محتوا، تحت فشار فزاینده برای پذیرش تکالیف نظارتی قرار دارند. این دوگانگی موجب شده است که مسئولیت کیفری آن‌ها در مرز میان حقوق کیفری، حقوق تنظیم‌گری و سیاست فناوری قرار گیرد و ماهیتی پیچیده و چندلایه پیدا کند (Lima, 2019: 122).

در سطح تحلیلی، یکی از مسائل بنیادین در مسئولیت کیفری پلتفرم‌ها، تفکیک میان «مداخله فعال در انتشار» و «انتشار صرفاً زیرساختی» است. در عمل، بسیاری از پلتفرم‌ها صرفاً میزبان محتوا تلقی نمی‌شوند، بلکه با استفاده از سیستم‌های رتبه‌بندی و توصیه‌گر، در افزایش یا کاهش دامنه دسترسی محتوا نقش مستقیم دارند. این وضعیت باعث شده است که معیارهای سنتی

بی‌طرفی در حقوق رسانه کارایی خود را از دست بدهد و جای خود را به تحلیل عملکردی بدهد (Brisola & Bezerra, 2018: 3326). در حوزه عنصر روانی، یکی از پیچیده‌ترین چالش‌ها، احراز علم یا قصد در ساختارهای سازمانی پلتفرم‌هاست. تصمیم‌گیری در این نهادها غالباً چندلایه و توزیع شده است و نمی‌توان آن را به اراده یک فرد خاص نسبت داد. به همین دلیل، مفهوم «دانش سازمانی» به عنوان معیار جایگزین در تحلیل مسئولیت کیفری مطرح شده است تا بتوان علم جمعی و قابل انتساب را مبنای ارزیابی قرار داد. از منظر حقوق کیفری تطبیقی، برخی نظام‌ها مسئولیت پلتفرم‌ها را منوط به احراز «آگاهی مؤثر» از محتوای مجرمانه و عدم اقدام مناسب برای حذف یا محدودسازی آن کرده‌اند. این رویکرد در واقع نوعی مسئولیت مبتنی بر ترک فعل محسوب می‌شود که در آن بی‌عملی آگاهانه می‌تواند در حکم مشارکت در استمرار جرم تلقی شود. در بعد تنظیم‌گری، گرایش غالب در نظام‌های معاصر حرکت به سمت مدل‌های پیشگیرانه است؛ به گونه‌ای که پلتفرم‌ها مکلف به طراحی سازوکارهای داخلی برای پایش محتوا، شناسایی الگوهای مجرمانه و واکنش سریع هستند. در این چارچوب، عدم ایجاد چنین سازوکارهایی می‌تواند به عنوان قصور ساختاری تلقی شده و زمینه‌ساز مسئولیت حقوقی یا کیفری شود (Fischborn, 2021: 6). در نهایت، توسعه الگوریتم‌های هوشمند به عنوان هسته اصلی مدیریت محتوا، لایه جدیدی از پیچیدگی به بحث مسئولیت افزوده است. این الگوریتم‌ها بدون دخالت مستقیم انسان، رفتار کاربران را تحلیل و بر اساس آن محتوا را اولویت‌بندی می‌کنند و همین امر می‌تواند به طور غیرمستقیم در گسترش یا تقویت محتوای مجرمانه نقش داشته باشد. در نتیجه، مسئولیت در این حوزه به تدریج از سطح فردی به سطح ساختاری و فناورانه منتقل شده است (Lima, 2019: 124).

۷. اخبار جعلی و اطلاعات همراه کننده در حقوق کیفری رسانه

گسترش شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های تعاملی موجب شده است که انتشار اطلاعات نادرست به یک پدیده ساختاری در اکوسیستم رسانه‌ای تبدیل شود، نه صرفاً یک رفتار فردی. در این شرایط، «اخبار جعلی» به عنوان محتوایی تعریف می‌شود که آگاهانه یا در نتیجه بی‌احتیاطی شدید، با هدف اثرگذاری بر افکار عمومی یا ایجاد انحراف ادراکی منتشر می‌گردد. این پدیده به دلیل سرعت انتشار بالا و فقدان فیلترهای سنتی، چالش جدی برای حقوق کیفری رسانه ایجاد کرده است (Lima, 2019: 117). از منظر جرم‌شناختی، اطلاعات همراه کننده اغلب در قالب شبکه‌ای و زنجیره‌ای منتشر می‌شوند و یک کنش واحد به تنهایی تعیین کننده اثر نهایی نیست. بلکه تعامل میان کاربران، الگوریتم‌های توصیه گر و ساختارهای باز نشر موجب تشدید اثر می‌شود. این ویژگی شبکه‌ای، تحلیل رفتار مجرمانه را از مدل خطی به مدل سیستمی و چندعاملی منتقل کرده است. در سطح حقوق کیفری، یکی از چالش‌های اساسی، تعیین مرز میان «اظهار نظر» و «انتشار اطلاعات کاذب قابل تعقیب» است. در بسیاری از نظام‌های حقوقی، صرف نادرستی محتوا کافی برای تحقق جرم نیست، بلکه باید عنصر روانی و قصد تأثیرگذاری مخرب نیز احراز شود. این موضوع باعث شده است که جرم‌انگاری اخبار جعلی با احتیاط و محدودیت‌های تفسیری همراه باشد (Fischborn, 2021: 3). از منظر سیاست جنایی، رویکرد غالب به سمت ترکیب ابزارهای کیفری و غیرکیفری حرکت کرده است؛ به گونه‌ای که حذف محتوا، برچسب گذاری اطلاعات و کاهش دسترسی به محتوای مشکوک به عنوان ابزارهای مکمل در کنار ضمانت اجرای کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرند. این ترکیب نشان‌دهنده گذار از سیاست واکنشی به سیاست پیشگیرانه در مواجهه با اطلاعات همراه کننده است.

۸. جرایم حیثیتی در رسانه‌های دیجیتال و بازتعریف حمایت کیفری از آبرو

در نظام کیفری سنتی، حمایت از حیثیت اشخاص عمدتاً در قالب جرایم مشخصی مانند افترا، توهین و نشر اکاذیب تعریف می‌شد، اما در بستر رسانه‌های دیجیتال این حمایت با بازتعریف ماهوی مواجه شده است. ویژگی‌هایی مانند سرعت انتشار، قابلیت بازنشر نامحدود و ماندگاری دائمی داده‌ها باعث شده است که آسیب حیثیتی نه تنها شدیدتر، بلکه گسترده‌تر و غیرقابل مهارتر از الگوهای سنتی تحقق یابد؛ به گونه‌ای که یک محتوای واحد می‌تواند در مدت کوتاه به مخاطبان وسیعی برسد و اثرات بلندمدت ایجاد کند (Gonçalves, 2021: 216). در این چارچوب، مفهوم آبرو از یک ارزش صرفاً فردی و محدود به روابط مستقیم اجتماعی، به یک «سرمایه دیجیتال قابل بازنمایی» تبدیل شده است. در فضای آنلاین، تصویر اجتماعی افراد از طریق داده‌ها، پست‌ها، بازنشرها و تفسیرهای کاربران شکل می‌گیرد و همین بازنمایی می‌تواند مستقل از واقعیت خارجی، آثار حقوقی و اجتماعی ایجاد کند. این تحول موجب شده است که حقوق کیفری ناچار به گسترش دایره حمایت از حیثیت در بسترهای غیرمستقیم ارتباطی شود. از منظر ساختاری، یکی از ویژگی‌های تعیین‌کننده جرایم حیثیتی در فضای دیجیتال، «قابلیت تکثیر بی‌نهایت» محتواست؛ به این معنا که حتی پس از حذف یک داده، نسخه‌های متعدد آن ممکن است در بسترهای مختلف باقی بماند یا بازتولید شود. این ویژگی باعث شکل‌گیری مفهوم «آسیب مستمر حیثیتی» شده که در آن ضرر محدود به لحظه انتشار نیست، بلکه در طول زمان استمرار پیدا می‌کند و قابل احیای مجدد است (Affan, Jonizar, Mukidi, 2023, 148). در سطح تحلیل کیفری، عنصر مادی جرایم حیثیتی دیگر صرفاً به بیان مستقیم الفاظ توهین‌آمیز یا نسبت‌های خلاف واقع محدود نیست، بلکه اشکال غیرمستقیم مانند دستکاری تصویر، انتشار گزینشی اطلاعات، برچسب‌گذاری تحقیرآمیز و حتی تولید محتوای طنزآمیز با اثر تخریبی نیز می‌تواند واجد وصف مجرمانه باشد. این توسعه مفهومی نشان‌دهنده گذار از جرم‌انگاری لفظی به جرم‌انگاری اثرمحور در حقوق رسانه است. در نهایت، مهم‌ترین چالش در این حوزه، تعارض میان حمایت کیفری از حیثیت و آزادی بیان است. در بسیاری از موارد، مرز میان نقد مشروع، بیان نظر و رفتار مجرمانه بسیار باریک و وابسته به زمینه انتشار است. همین مسئله موجب شده است که نظام‌های حقوقی به سمت تدوین معیارهای دقیق‌تر برای تشخیص «نقد مجاز» از «رفتار حیثیتی مجرمانه» حرکت کنند تا از یک‌سو حمایت از آبرو تضمین شود و از سوی دیگر آزادی گردش اطلاعات محدود نگردد (Fischborn, 2021: 6).

در تحلیل نوین جرایم حیثیتی، فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی و تولید محتوای مصنوعی مانند جعل عمیق چهره، صدا و رفتار افراد را به گونه‌ای فراهم می‌کنند که تمایز میان واقعیت و ساختگی بودن محتوا برای مخاطب عادی دشوار می‌شود. در نتیجه، خطر آسیب حیثیتی نه تنها از طریق بیان مستقیم، بلکه از طریق بازنمایی‌های مصنوعی نیز افزایش یافته و ضرورت بازنگری در معیارهای مسئولیت کیفری را تقویت کرده است (خجیر و رسولی، ۱۴۰۴: ۳). از منظر حقوقی، توسعه ابزارهای تولید محتوای مصنوعی چالش‌های جدی در حوزه حق بر تصویر، حق بر هویت دیجیتال و حق کنترل بر بازنمایی شخصی ایجاد کرده است. در این چارچوب، فرد ممکن است بدون رضایت خود در محتوایی قرار گیرد که از نظر اجتماعی و حقوقی آثار منفی گسترده‌ای دارد، حتی اگر این محتوا ماهیت تخیلی یا طنزآمیز داشته باشد. این وضعیت نشان‌دهنده تغییر پارادایم حمایت از حیثیت از سطح فیزیکی به سطح دیجیتال و داده‌محور است (محمدی و دیگران، ۱۴۰۳: ۴۴). در حوزه سیاست جنایی، گسترش اطلاعات نادرست و بازنمایی‌های تحریف‌شده در رسانه‌های مجازی موجب شده است که قانون‌گذار با چالش جدی در تفکیک میان نقد، طنز، جعل و افترا مواجه شود. این پیچیدگی به‌ویژه در محیط‌هایی که اطلاعات به‌صورت سریع و بدون راستی‌آزمایی منتشر می‌شوند، شدت بیشتری پیدا می‌کند و می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوهای جدید جرم‌انگاری شود (ابراهیمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۲). از منظر ارتباطات رسانه‌ای، اخبار جعلی در بستر موبایل ژورنالیسم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده اعتماد عمومی

شناخته می‌شوند؛ زیرا کاربران عمدتاً از طریق تلفن همراه به اطلاعات دسترسی دارند و سرعت مصرف اطلاعات بالاست، در حالی که امکان ارزیابی صحت محتوا محدود است. این وضعیت باعث شده است که مسئولیت رسانه‌ای در قبال صحت اطلاعات بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد در نهایت، پژوهش‌های مدیریت رسانه نشان می‌دهد که گسترش شبکه‌های اجتماعی و ساختار الگوریتمی انتشار اطلاعات، زمینه را برای تشدید چالش اخبار جعلی و آسیب‌های حیثیتی فراهم کرده است. در چنین ساختاری، مرز میان اطلاعات واقعی و جعلی به تدریج تضعیف می‌شود و همین امر ضرورت تقویت سازوکارهای حقوقی، اخلاقی و فناورانه برای کنترل جریان اطلاعات را برجسته می‌سازد (روشندل اربطانی، ۱۴۰۲: ۱۵۶).

۹. جعل عمیق و تحول جرم‌انگاری در رسانه‌های مبتنی بر هوش مصنوعی

جعل عمیق به عنوان یکی از محصولات پیشرفته فناوری‌های مولد، ساختار سنتی ادراک بصری و شنیداری را در فضای رسانه‌ای دگرگون کرده است. این فناوری با بهره‌گیری از مدل‌های یادگیری عمیق قادر است تصاویر و ویدئوهایی تولید کند که از حیث ظاهری تمایز آن‌ها با داده‌های واقعی برای مخاطب عادی تقریباً ناممکن است. همین ویژگی موجب شده است که مفهوم «واقعیت رسانه‌ای» با بحران اعتبار مواجه شود و داده‌های چندرسانه‌ای دیگر به تنهایی واجد ارزش اثباتی قطعی تلقی نشوند (Marzuki, Faisal, Akhyar, 2023, 111). در بستر حقوق کیفری رسانه، جعل عمیق به عنوان یک ابزار چندمنظوره قابل تحلیل است؛ زیرا هم می‌تواند وسیله ارتکاب جرایمی مانند افتراء، تهدید و اخاذی باشد و هم خود به عنوان رفتار مجرمانه مستقل در قالب تولید محتوای فریبنده قابل جرم‌انگاری قرار گیرد. این دوگانگی کارکردی، تحلیل عنصر مادی جرم را پیچیده کرده و مرز میان «تولید محتوا» و «انتشار محتوای مجرمانه» را تضعیف کرده است.

در تحلیل حقوقی جعل عمیق، یکی از مسائل محوری، دشواری انتساب عنصر روانی در محیط‌های تولید محتوای خودکار است. بسیاری از سامانه‌های تولید محتوای مصنوعی بدون دخالت مستقیم انسان عمل می‌کنند، اما تصمیم درباره استفاده از خروجی آن‌ها همچنان به انسان یا نهادهای سازمانی بازمی‌گردد. همین وضعیت باعث شده است که احراز سوءنیت، آگاهی یا بی‌احتیاطی در زنجیره تولید و انتشار با پیچیدگی مضاعف همراه باشد و مدل‌های سنتی مسئولیت کیفری کارایی کامل خود را از دست بدهند. (Gulo, I. E, Mustamam, 2023, 112) از منظر حقوق کیفری تطبیقی، رویکردها نسبت به جعل عمیق در حال حرکت به سمت جرم‌انگاری مرحله‌ای هستند؛ به این معنا که صرف تولید محتوای جعلی در برخی شرایط کافی برای تحقق مسئولیت کیفری نیست، بلکه عنصر «قابلیت فریب مؤثر» و «احتمال آسیب اجتماعی» نیز در ارزیابی رفتار دخالت داده می‌شود. این رویکرد تلاش می‌کند میان نوآوری فناورانه و حمایت از نظم اطلاعاتی تعادل برقرار کند. در سطح سیاست جنایی، یکی از راهبردهای نوین، تمرکز بر شفافیت تولید محتوا و الزام به برچسب‌گذاری محتوای مصنوعی است. این سیاست با هدف کاهش اثرات فریبنده جعل عمیق طراحی شده و به جای تکیه صرف بر تعقیب کیفری پسینی، بر پیشگیری از تحقق اثرات مخرب تمرکز دارد. در این چارچوب، مسئولیت پلتفرم‌ها نیز در کنترل انتشار این نوع محتوا برجسته‌تر می‌شود.

۱۰. سیاست کیفری مقابله با اخبار جعلی و تنظیم‌گری رسانه‌ای در فضای دیجیتال

سیاست کیفری در مواجهه با اخبار جعلی در فضای دیجیتال، با یک مسئله بنیادین مواجه است: تعارض میان ضرورت حمایت از نظم اطلاعاتی جامعه و حفظ آزادی بیان. اخبار جعلی به دلیل سرعت انتشار بالا و قابلیت بازنشر گسترده، می‌تواند در مدت

کوتاه آثار اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی قابل توجهی ایجاد کنند، در حالی که ابزارهای سنتی حقوق کیفری معمولاً با تأخیر وارد عمل می‌شوند و همین تأخیر، کارایی آن‌ها را کاهش می‌دهد (خطیب‌زاده و حسینی، ۱۴۰۴: ۱۰۰). در سطح جرم‌انگاری، یکی از چالش‌های اصلی، تعیین معیار دقیق برای تفکیک میان «اطلاعات نادرست قابل تعقیب کیفری» و «خطای خبری یا بیان غیرمجرمانه» است. در بسیاری از نظام‌ها، صرف نادرستی محتوا کافی برای مسئولیت کیفری نیست و باید عنصر روانی مانند قصد فریب یا علم به کذب بودن محتوا احراز شود. این رویکرد تلاش دارد از جرم‌انگاری گسترده و تهدید آزادی بیان جلوگیری کند. از منظر جرم‌شناختی، اخبار جعلی معمولاً در قالب شبکه‌های انتشار سریع و غیرمتمرکز گسترش می‌یابند؛ به گونه‌ای که هر کاربر می‌تواند هم نقش تولیدکننده و هم نقش توزیع‌کننده را ایفا کند. این ویژگی ساختاری موجب شده است که الگوی سنتی «فاعل واحد جرم» در تحلیل این پدیده ناکافی باشد و نیاز به رویکرد شبکه‌ای در مسئولیت کیفری احساس شود (روشندل اربطانی، ۱۴۰۲: ۱۵۶).

در سطح سیاست رسانه‌ای، یکی از رویکردهای غالب، حرکت به سمت تنظیم‌گری ترکیبی است که شامل ابزارهای کیفری، اداری و فناوری می‌شود. در این چارچوب، اقداماتی مانند برچسب‌گذاری محتوا، کاهش دسترسی الگوریتمی و حذف سریع اطلاعات نادرست در کنار ضمانت‌اجراهای کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرد تا از تشدید آثار مخرب جلوگیری شود (خطیب‌زاده و حسینی، ۱۴۰۴: ۱۰۵). در نهایت، تحلیل‌های حقوقی نشان می‌دهد که مقابله مؤثر با اخبار جعلی نیازمند تغییر رویکرد از «واکنش پسینی» به «پیشگیری ساختاری» است. این تحول مستلزم همکاری میان قانون‌گذار، پلتفرم‌های رسانه‌ای و نهادهای نظارتی است تا بتوان از شکل‌گیری موج‌های اطلاعاتی مخرب در مراحل اولیه جلوگیری کرد و ثبات فضای اطلاعاتی را حفظ نمود (ابراهیمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۹).

در سطح حقوق کیفری معاصر، یکی از محورهای اساسی در مواجهه با اخبار جعلی، بازتعریف نقش پلتفرم‌ها به عنوان بازیگران مسئول در چرخه انتشار اطلاعات است. برخلاف الگوی سنتی که مسئولیت عمدتاً بر دوش تولیدکننده محتوا قرار داشت، در ساختار شبکه‌ای امروز، پلتفرم‌ها از طریق الگوریتم‌های توصیه‌گر و سازوکارهای توزیع محتوا، در شکل‌گیری دامنه اثرگذاری اطلاعات نقش تعیین‌کننده دارند. این وضعیت موجب شده است که مسئولیت آن‌ها در سطح «کنترل جریان اطلاعات» مورد توجه قرار گیرد (خطیب‌زاده و حسینی، ۱۴۰۴: ۱۰۸). از منظر جرم‌شناختی، اخبار جعلی اغلب در قالب رفتارهای زنجیره‌ای و بازتولیدی شکل می‌گیرند؛ به این معنا که یک محتوای اولیه، از طریق بازنشرهای متعدد و تفسیرهای کاربری، به شکل‌های جدیدی از همان روایت تبدیل می‌شود. این فرآیند باعث می‌شود که انتساب مسئولیت کیفری به یک نقطه خاص دشوار شود و تحلیل حقوقی ناچار به بررسی کل شبکه انتشار باشد (روشندل اربطانی، ۱۴۰۲: ۱۵۷). در سیاست جنایی نوین، یکی از راهکارهای مهم، توسعه ابزارهای غیرکیفری مکمل مانند راستی‌آزمایی هشدارهای محتوایی و کاهش نرخ انتشار الگوریتمی است. این ابزارها در کنار ضمانت‌اجراهای کیفری، نقش مهمی در کاهش اثرات مخرب اخبار جعلی دارند و نشان‌دهنده گذار از سیاست صرفاً تنبیهی به سیاست ترکیبی و پیشگیرانه هستند (ابراهیمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۱). در بعد تطبیقی، برخی رویکردها به جای تمرکز بر جرم‌انگاری گسترده، بر مسئولیت‌پذیری رسانه‌ای و شفافیت اطلاعاتی تأکید دارند. در این الگو، هدف اصلی نه صرفاً مجازات، بلکه افزایش قابلیت راستی‌آزمایی و کاهش انگیزه تولید اطلاعات نادرست است. این رویکرد به‌ویژه در محیط‌های دیجیتال که سرعت انتشار بسیار بالاست، کارآمدتر ارزیابی می‌شود (خطیب‌زاده و حسینی، ۱۴۰۴: ۱۱۰).

در نهایت، چالش اصلی در سیاست کیفری مقابله با اخبار جعلی، حفظ تعادل میان کنترل اطلاعات و صیانت از آزادی بیان است. هرگونه مداخله شدید و گسترده ممکن است به محدودسازی جریان آزاد اطلاعات منجر شود، در حالی که عدم مداخله نیز

می‌تواند به بی‌ثباتی ادراکی در جامعه دامن بزند. از این رو، طراحی نظامی متوازن که هم کارآمد و هم حقوق‌مدار باشد، به‌عنوان ضرورت اساسی مطرح می‌شود (روشندل اربطانی، ۱۴۰۲: ۱۵۶).

۱۲. راهبردهای پیشگیرانه و آینده‌پژوهی حقوق کیفری رسانه در عصر هوش مصنوعی

تحول زیست‌بوم رسانه‌ای مبتنی بر هوش مصنوعی موجب شده است که سیاست کیفری سنتی، که عمدتاً واکنشی و پسینی بود، کارایی محدودی در کنترل جرایم رسانه‌ای نوپدید داشته باشد. در این چارچوب، رویکردهای نوین به سمت پیشگیری ساختاری حرکت کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که تمرکز از «مجازات رفتار واقع‌شده» به «کنترل شرایط وقوع رفتار مجرمانه» منتقل شده است. این تغییر پارادایم در مواجهه با پدیده‌هایی مانند اخبار جعلی و محتوای دستکاری‌شده، اهمیت بنیادین دارد (خطیب‌زاده و حسینی، ۱۴۰۴: ۱۱۰). در سطح سیاست جنایی، یکی از مهم‌ترین ابزارهای پیشگیرانه، تنظیم‌گری هوشمند پلتفرم‌ها و الزام آن‌ها به طراحی سازوکارهای شفاف برای مدیریت محتواست. این سازوکارها شامل تشخیص خودکار محتوای مشکوک، برچسب‌گذاری اطلاعات غیرمعتبر و محدودسازی انتشار گسترده در مراحل اولیه است. چنین اقداماتی تلاش می‌کند پیش از تحقق آسیب اجتماعی، از گسترش آن جلوگیری شود (ابراهیمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۱). از منظر جرم‌شناسی فناوری، پیشگیری مؤثر در فضای رسانه‌ای مستلزم تحلیل داده‌محور رفتار کاربران است. در این رویکرد، الگوهای رفتاری، سرعت انتشار، و شبکه‌های تعامل به‌عنوان شاخص‌های پیش‌بینی‌کننده رفتارهای پرخطر مورد استفاده قرار می‌گیرند. این نوع تحلیل امکان مداخله زودهنگام و هدفمند را فراهم می‌سازد و از تشدید آثار مجرمانه جلوگیری می‌کند (Triyunda, etal.2023.54). در سطح حقوقی، یکی از چالش‌های اساسی آینده، تعیین حدود مداخله دولت و پلتفرم‌ها در جریان آزاد اطلاعات است. هرگونه سیاست پیشگیرانه باید میان کنترل محتوای مضر و حفظ آزادی بیان تعادل برقرار کند؛ زیرا مداخله بیش‌ازحد می‌تواند به محدودسازی گردش اطلاعات و ایجاد اثر سرکوبی در فضای عمومی منجر شود. در نهایت، آینده حقوق کیفری رسانه به سمت ترکیب ابزارهای فناوریانه، تنظیم‌گری نرم و ضمانت‌اجراهای کیفری حرکت می‌کند. در این الگو، نقش آموزش سواد رسانه‌ای، شفافیت الگوریتمی و همکاری بین‌المللی در کنترل جرایم رسانه‌ای به‌طور فزاینده‌ای پررنگ می‌شود و نظام حقوقی ناچار به پذیرش رویکردی چندلایه و میان‌رشته‌ای خواهد بود.

در سطح آینده‌پژوهی حقوق کیفری رسانه، یکی از محورهای اساسی، حرکت به سمت «تنظیم‌گری پیش‌دستانه» است؛ به این معنا که به جای تمرکز بر واکنش پس از وقوع جرم، ساختارهای حقوقی و فناوریانه به‌گونه‌ای طراحی شوند که احتمال شکل‌گیری رفتارهای مجرمانه از ابتدا کاهش یابد. این رویکرد در مواجهه با پدیده‌هایی مانند جعل عمیق و اخبار جعلی، اهمیت مضاعف پیدا می‌کند، زیرا سرعت تولید و انتشار محتوا عملاً امکان مداخله پسینی مؤثر را محدود کرده است. در این چارچوب، نقش پلتفرم‌ها از «واسطه انتقال اطلاعات» به «نهادهای شبه‌تنظیم‌گر» تغییر یافته است. این نهادها با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی، داده‌کاوی و تحلیل رفتاری، در موقعیت کنترل جریان اطلاعات قرار گرفته‌اند. در نتیجه، مسئولیت آن‌ها دیگر صرفاً فنی یا قراردادی نیست، بلکه دارای ابعاد حقوقی و حتی کیفری بالقوه در صورت قصور ساختاری در مدیریت محتوا است. از منظر جرم‌شناسی پیشگیرانه، یکی از مهم‌ترین تحولات، استفاده از مدل‌های پیش‌بینی‌گر مبتنی بر داده است که می‌توانند الگوهای انتشار محتوای پرخطر را قبل از وقوع آسیب شناسایی کنند. این مدل‌ها با تحلیل شبکه‌های ارتباطی و رفتار کاربران، امکان مداخله هدفمند را فراهم می‌سازند و نقش مهمی در کاهش ریسک‌های رسانه‌ای ایفا می‌کنند. (Mustamam, Bachri,

(Mukidi, 2023, 123). در سطح حقوق اساسی، یکی از چالش‌های جدی آینده، تعیین مرز میان نظارت مشروع و کنترل بیش‌ازحد اطلاعات است. هرچه ابزارهای پیشگیرانه دقیق‌تر و گسترده‌تر شوند، خطر نقض حریم خصوصی و محدودسازی آزادی بیان نیز افزایش می‌یابد. بنابراین، طراحی نظام حقوقی باید مبتنی بر اصل تناسب و حداقل مداخله باشد تا تعادل میان امنیت اطلاعات و آزادی ارتباطات حفظ شود.

در نهایت، آینده حقوق کیفری رسانه به سمت یک مدل چندسطحی حرکت می‌کند که در آن قانون‌گذاری، فناوری و آموزش عمومی به صورت هم‌زمان عمل می‌کنند. در این مدل، سواد رسانه‌ای به عنوان ابزار کاهش آسیب‌های ادراکی، شفافیت الگوریتمی به عنوان ابزار کنترل ساختاری، و ضمانت‌اجراهای کیفری به عنوان ابزار بازدارنده در کنار هم قرار می‌گیرند و یک نظام یکپارچه پیشگیری از جرایم رسانه‌ای را شکل می‌دهند.

نتیجه‌گیری:

بررسی تحولات حقوق کیفری رسانه در بستر فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی نشان می‌دهد که ساختار سنتی تحلیل جرم، که بر محور فاعل انسانی مشخص، رابطه علیت خطی و قصد مجرمانه مستقیم استوار بوده، در مواجهه با جرایم رسانه‌ای نوپدید دچار نارسایی‌های جدی شده است. در این پژوهش، با تمرکز بر پدیده‌هایی مانند اخبار جعلی، جعل عمیق و بازتولید الگوریتمی محتوا، روشن شد که فرآیند تحقق جرم دیگر یک رخداد تک‌مرحله‌ای و فردمحور نیست، بلکه نتیجه برهم‌کنش پیچیده میان کاربران، پلتفرم‌ها و سامانه‌های هوشمند پردازش داده است. این یافته بنیادین، فرضیه پژوهش را در سطح نظری و تحلیلی تأیید می‌کند. در تحلیل داده‌های مفهومی و تطبیقی، مشخص شد که در محیط‌های رسانه‌ای جدید، نقش کاربر صرفاً به تولید یا مصرف محتوا محدود نیست، بلکه رفتارهای به‌ظاهر ساده مانند بازنشر، تعامل یا حتی توقف بر روی یک محتوا، می‌تواند در زنجیره انتشار اثرات مجرمانه نقش ایفا کند. این امر نشان می‌دهد که مسئولیت کیفری نمی‌تواند صرفاً بر اساس رفتار مستقیم و ارادی تعریف شود، بلکه باید ظرفیت‌های اثرگذاری غیرمستقیم نیز در ارزیابی حقوقی لحاظ گردد. از این منظر، الگوی فردمحور مسئولیت کیفری کارایی تحلیلی خود را تا حد زیادی از دست داده است. از سوی دیگر، نقش پلتفرم‌های دیجیتال در این میان صرفاً نقش واسطه‌ای و خنثی نیست. ساختارهای الگوریتمی که بر مبنای بیشینه‌سازی تعامل طراحی شده‌اند، در بسیاری از موارد به صورت ناخواسته موجب تقویت و تسریع انتشار محتوای مسئله‌دار می‌شوند. این ویژگی ساختاری نشان می‌دهد که پلتفرم‌ها در تحقق نتیجه مجرمانه صرفاً بستر وقوع جرم نیستند، بلکه در برخی موارد به عنوان عامل تسهیل‌کننده فعال عمل می‌کنند. در نتیجه، نمی‌توان آن‌ها را خارج از دایره تحلیل مسئولیت کیفری قرار داد. در سطح کلان‌تر، تحلیل سیاست جنایی نشان داد که رویکردهای واکنشی و پسینی در مواجهه با جرایم رسانه‌ای نوپدید کارایی محدودی دارند. سرعت بالای انتشار اطلاعات، قابلیت بازتولید بی‌وقفه محتوا و دشواری حذف کامل داده‌ها از فضای دیجیتال، موجب شده است که آثار زیان‌بار پیش از مداخله قضایی تثبیت شوند. بنابراین، گذار به سمت سیاست‌های پیشگیرانه، تنظیم‌گری فناورانه و مداخلات ساختاری نه تنها یک انتخاب، بلکه یک ضرورت حقوقی و اجتماعی محسوب می‌شود. بر اساس یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه مطرح‌شده مبنی بر گذار از الگوی کلاسیک مسئولیت کیفری فردمحور به مدل ترکیبی و شبکه‌ای، قابل پذیرش و موجه است. در این الگوی جدید، مسئولیت کیفری به صورت توزیع‌شده میان کنشگران انسانی و غیرانسانی شکل می‌گیرد و تحلیل جرم مستلزم توجه هم‌زمان به سه سطح است: رفتار کاربر، ساختار پلتفرم و منطق الگوریتمی. این تحول نه تنها در سطح نظری، بلکه در سطح سیاست‌گذاری کیفری نیز پیامدهای جدی به همراه دارد. در نهایت، می‌توان بیان داشت که حقوق کیفری رسانه در آستانه یک

بازتعریف بنیادین قرار دارد؛ بازتعریفی که در آن، مفهوم مسئولیت از یک رابطه ساده میان «فاعل و فعل» به یک شبکه پیچیده از تعاملات انسانی و فناورانه تبدیل شده است. در چنین شرایطی، کارآمدی نظام‌های حقوقی آینده وابسته به توانایی آن‌ها در درک این شبکه و طراحی سازوکارهای متناسب با آن خواهد بود.

منابع:

- ابراهیمی، سید نصرالله؛ محمودی، امیررضا؛ میری بالاچورشیری، سیده مهشید. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی سیاست کیفری انتشار اطلاعات نادرست در رسانه‌های مجازی. آموزه‌های فقه و حقوق جزا، ۱۱(۱).
- بادینی، حسن. (۱۳۸۳). هدف مسئولیت مدنی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۶۶، ۵۵-۱۱۴.
- خجیر، یوسف؛ رسولی، سمیه. (۱۴۰۴). ظرفیت‌ها و چالش‌های استفاده از جعل عمیق در صنعت فیلم‌سازی با تأکید بر الزامات اخلاقی آن. نشریه رادیو و تلویزیون، ۱۹(۵۴).
- خطیب‌زاده، سمیرا؛ حسینی، سید احد. (۱۴۰۴). نقش راهبرد نشر اخبار جعلی در موبایل ژورنالیسم. نشریه مطالعات ارتباطات و رسانه، ۵(۴)، ۹۹-۱۱۱. <https://doi.org/10.22034/rcc.2025.2056376.1229>
- روشندل اربطانی، طاهر. (۱۴۰۲). چالش اخبار جعلی و شبکه‌های اجتماعی. بررسی‌های مدیریت رسانه، ۲(۲)، ۱۵۶-۱۵۷. [\[https://doi.org/10.22059/mmr.2023.94249\]](https://doi.org/10.22059/mmr.2023.94249)
- فقیه حبیبی، علی؛ صفایی‌فر، عباس. (۱۳۹۳). توسعه مسئولیت مدنی در جرایم رسانه‌ها و مطبوعات. علوم خبری، ۹، ۹۰-۱۳۹.
- محمدی، قاسم. (۱۳۸۳). مسئولیت ناشی از جرایم مطبوعاتی. پژوهش‌های ارتباطی، ۳۹-۴۰، ۳۳۷-۳۶۶.
- محمدی، نسترن؛ حسین‌زاده، جواد؛ میرشکاری، عباس. (۱۴۰۳). چالش‌های حقوقی حق جلوت در پرتو هوش مصنوعی. نشریه حقوق خصوصی، ۲۱(۴۵).
- میلانی، علیرضا؛ توسلی، قاسمعلی. (۱۳۹۴). موانع مسئولیت کیفری در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل. مطالعات علوم اجتماعی، ۱، ۹۹-۱۰۸.

Affan, I., Jonizar, J., & Mukidi, M. (2023). Analisis yuridis tindak pidana menggunakan surat palsu dalam pelepasan hak penguasaan dengan ganti rugi dalam jual beli tanah (studi putusan nomor 1722/Pid.B/2021/PN Lbp). Jurnal Meta Hukum, 2(2), 116-128. <https://doi.org/10.47652/jmh.v2i2.427>

Akhyar, A., Danialsyah, D., & Bukhari, B. (2023). Analisis yuridis tindak pidana pembunuhan disertai pemerkosaan (analisis putusan nomor 271/Pid.B/2019/PN Mrb). Jurnal Meta Hukum, 2(2), 39-50. <https://doi.org/10.47652/jmh.v2i2.421>

Brisola, A., & Bezerra, A. C. (2018). Desinformação e circulação de "fake news": distinções, diagnóstico e reação. XIX Encontro Nacional de Pesquisa em Ciência da Informação (ENANCIB), 3316-3330.

http://enancib.marilia.unesp.br/index.php/XIX_ENANCIB/xixenancib/paper/view/1219/1636

- D'Urso, L. A. F. (2022). O impacto das fake news nas eleições 2018. Canal Ciências Criminais. [/https://canalcienciascriminais.com.br/fake-news-eleicoes-2018](https://canalcienciascriminais.com.br/fake-news-eleicoes-2018)
- Fischborn, A. I. (2021). Responsabilização penal por notícias falsas (fake news). Jusbrasil. <https://www.jusbrasil.com.br/artigos/responsabilizacao-penal-por-noticias-falsas-fake-news/1227215780>
- Gonçalves, V. E. R. (2021). Direito penal: Parte especial (11th ed.). Saraiva Educação
- Gulo, I. E., Mukidi, M., & Mustamam, M. (2023). Analisis yuridis penerapan diversi dalam peradilan pidana anak atas tindak kejahatan pidana penganiayaan di Indonesia (studi kasus Pengadilan Negeri Gunung Sitoli). Jurnal Meta Hukum, 2(2), 105–115. <https://doi.org/10.47652/jmh.v2i2.426>
- Lima, M. B. (2019). Responsabilidade penal pela divulgação de fake news nas redes sociais. Universidade Federal da Bahia. <https://repositorio.ufba.br/handle/ri/30151>
- Marzuki, M., Faisal, F., & Akhyar, A. (2023). Penegakan hukum terhadap tindak pidana pemalsuan surat persetujuan berlayar (studi putusan nomor 249/Pid.B/2021/PN Ktp). Jurnal Meta Hukum, 2(2), 77–88. <https://doi.org/10.47652/jmh.v2i2.424>